

Uporaba duhana u mladima u Hrvatskoj (Use of tobacco among young people in Croatia)

Marina Kuzman, Dijana Mayer

Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Hrvatska je zemlja u kojoj se duhan uzgaja već stoljećima, a pušenje je društveno prihvaćena navika. Zakonske odredbe i zdravstveni odgoj mjere su kojima se pušenje u mladima nastoji sprječavati i suzbijati, jer se pušačke navike u mladima razvijaju u pušačke navike odraslih sa svim mogućim društvenim i zdravstvenim posljedicama.

Što je projekt Svjetska anketa o pušenju mladih?

O pušenju mladih ima mnogo lokalnih, nacionalnih pa i kontinentalnih istraživanja. No malo je svjetskih, usporedivih, globalnih istraživanja koja bi omogućila praćenje uporabe duhanskih proizvoda među adolescentima s različitih kontinenata, iz različitih kulturoloških okruženja i različitim utjecajima. Osim toga, većina se istraživanja usmjerava na samu naviku te neke stavove i ostala rizična ponašanja povezana s pušenjem, a malo ih obraća pozornost na čimbenike okoline koji na tu naviku imaju ponekad i presudan utjecaj.

Centar za kontrolu bolesti (Atlanta) i Svjetska zdravstvena organizacija osmislili su istraživanje Global Youth Tobacco Survey (GYTS) čija je svrha sagledati problematiku uporabe duhana u mladima s različitih stajališta.

GYTS istraživanje provedeno je u Hrvatskoj 2002. i 2006. godine

Ciljevi GYTS-a

Istraživanje procjenjuje stavove učenika, znanje i vrste ponašanja vezane uz uporabu duhana, izloženost pasivnom pušenju, procjenu mladih nastavnog programa prevencije u školi i u zajednici te izloženost mladima medijskim porukama usmjerenim na sprječavanje i smanjivanje uporabe duhana. GYTS pruža i informacije o dostupnosti duhanskih proizvoda mladima od 18 godina, te razvijenost ovisnosti kod mladih i poteškoće pri odvikavanju.

Ciljne grupe koje istraživanje obuhvaća

GYTS obuhvaća školsku djecu u dobi od 13-15 godina, znači za Hrvatsku učenike sedmih i osmih razreda osnovnih i prvih razreda srednjih škola.

Instrument istraživanja

Za istraživanje je korišten standardizirani upitnik s ponuđenim odgovorima, postupak prijevoda i ponovnog prijevoda proveden je prema utvrđenim pravilima.

Odabir uzorka

Prema GYTS pravilima, u 2006. godini sve osnovne škole koje imaju sedmi i osmi razred te srednje škole sa 40 ili više učenika bile su uključene u popis za odabir uzorka. Za dobivanje reprezentativnog uzorka učenika u sedmom i osmom razredu osnovne škole i prvom razredu srednje škole provedena je dvofazna klaster metoda odabira.

Za prvu fazu uzorka korišten je popis svih osnovnih škola koje imaju sedmi i osmi razred te sve srednje škole. Škole su odabirane sa vjerojatnošću proporcionalnoj veličini škole. Odabrano je ukupno 50 škola.

Druga faza odabira uzorka sastojala se od sustavnog uzorkovanja jednake vjerojatnosti (sa slučajnim početkom) razreda iz svake škole koja je sudjelovala u istraživanju. U popis za odabir uzorka ušli su svi razredi u odabranim školama, a u odabranim razredima svi su učenici sudjelovali u istraživanju.

Težinski faktor primijenjen je za svaki odgovor zbog prilagodbe za nedostajuće odgovore i harmonizacije vjerojatnosti odabira. U Hrvatskoj u 2006. godini su ispunjena 4108 anketnih upitnika u 50 škola (u 2002. godini 5032 u 60 škola). Odaziv škola bio je 100%, a stopa odaziva učenika

90,9% (93.3% u 2002). Za izračunavanje 95%-ih intervala pouzdanosti za procjenu korišteni su softveri SUDAAN i Epi Info.

Rezultati korigirani težinskim faktorom korišteni su za donošenje zaključaka o rizičnom ponašanju uporabe duhana kod učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole i prvog razreda srednje škole.

Prikupljanje podataka

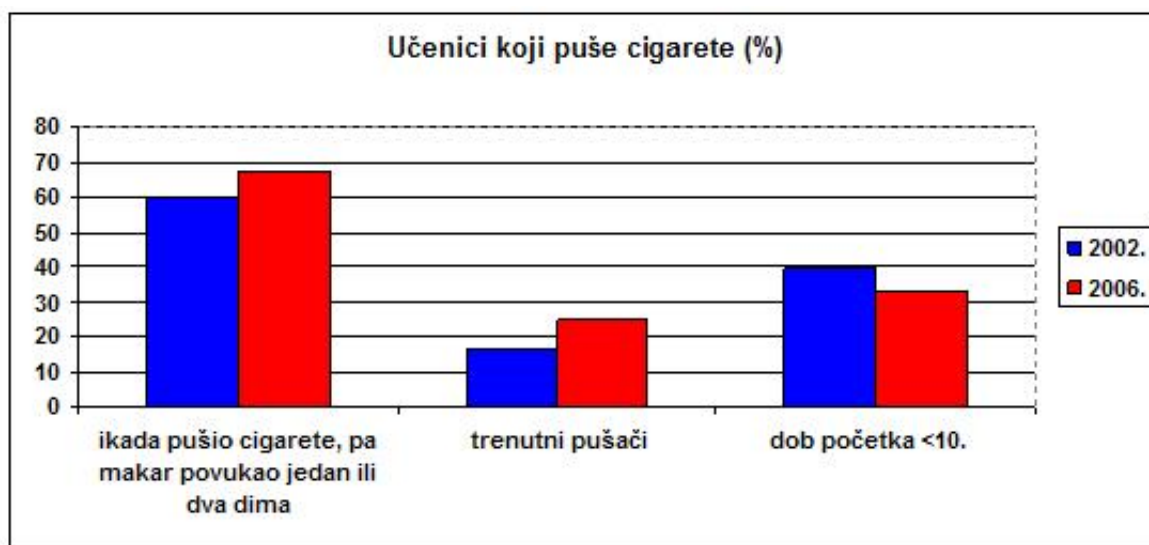
Anketa je provedena anonimno i dobrovoljno uz poštivanje potpune privatnosti učenika. Učenici i njihovi roditelji su pismeno bili obaviješteni o načinu provođenja istraživanja. Istraživanje su proveli specijalisti školske medicine, nadležni liječnici odabranih škola, koje je nacionalna koordinatorica istraživanja prethodno educirala o detaljima postupka.. Anketni upitnik sadržavao je 92 pitanja. Učenici su odgovore bilježili izravno na obrazac za odgovore koji je poslužio za obradu podataka optičkim čitačem u CDC, SAD. Upitnik se može dobiti na zahtjev u Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo.

Ustanova nositelj istraživanja

U oba istraživanja je nositelj istraživanja bio Hrvatski zavod za javno zdravstvo sa stručnim timom. U 2002. godini koordinatorica je istraživanja bila dr. Tanja Ćorić, u 2006. godini dr. Dijana Mayer.

Rezultati

Prvi rezultati istraživanja iz 2006. godine objavljeni su vrlo brzo nakon što je istraživanje provedeno, ali će cjelokupna baza podataka biti dostupna tek nakon nekoliko mjeseci. Stoga će biti prikazan dio usporedivih podataka, ali i dio podataka iz 2002. godine koji na sveobuhvatan način oslikavaju situaciju vezanu uz naviku pušenja te percepciju okolinskih čimbenika koji utječu na djecu i mlade. Eksperimentiranje s pušenjem je prema dobivenim rezultatima sve prisutnije u mladima – dok je u 2002. godini 59.9% učenika probalo pušiti ili je eksperimentiralo sa cigaretama, to je u 2006. godini učinilo njih 67.1% (slika 1). Od tih eksperimentatora je 32.6% (39.1% u 2002. godini) bilo u dobi od 10 godina. Razlika postoji i u izjavama o trenutnom pušenju – u 2002. godini je svaki šesti učenik izjavio je da trenutno puši (16.6%), a u 2006. godini svaki četvrti učenik (24.8%). Znači i proširenost eksperimentiranja kao i proširenost svakodnevnog pušenja povećala se u razdoblju od 4 godine.

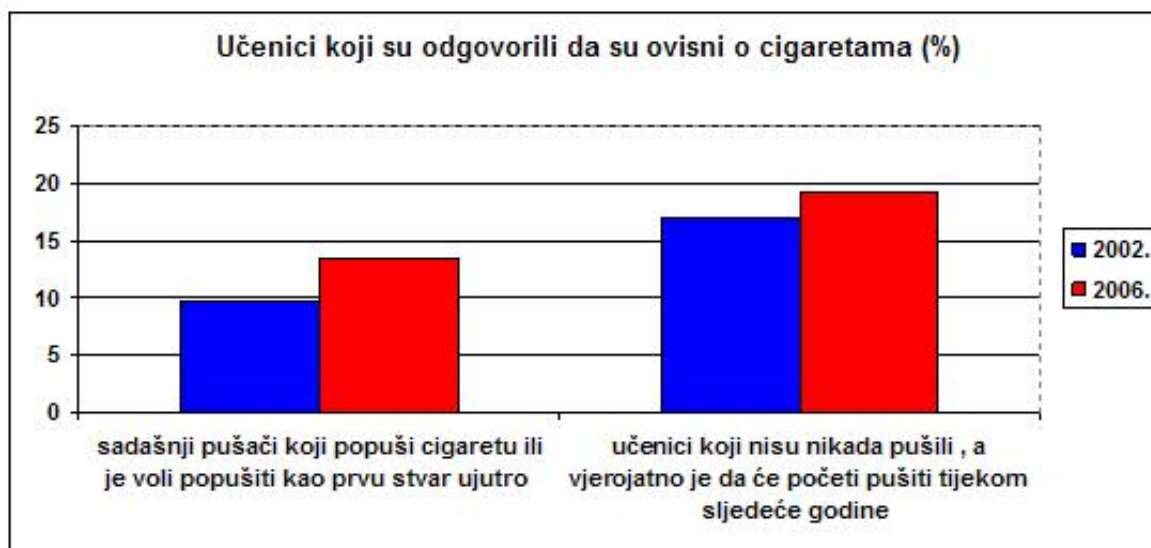

Slika 1. Pušenje cigareta u životu i sada učenika u Hrvatskoj, te dob početka pušenja

O težini pušačke navike među djecom govori podatak da svaki sedmi sadašnji pušač (13,6%) izjavljuje da popuši ili da voli popušiti cigaretu kao prvu stvar ujutro, a da se i taj udio povećava svjedoči podatak da je to izjavljivalo 9,7%, učenika pušača u 2002. godini (tablica 1, slika 2). Svakom petom učeniku (19,3%) od onih koji sada ne puše čini se vjerojatnim da će početi pušiti tijekom sljedeće godine (17,0%, odnosno svakom šestom u 2002.).

Tablica 1. Učenci koji smatraju da su ovisni i podložni pušenju

Ukupno	Sadašnji pušači koji popuši cigaretu ili je voli popušiti kao prvu stvar ujutro (%)	Učenici koji nisu nikada pušili , a vjerojatno je da će početi pušiti tijekom sljedeće godine (%)
2002.	9.7	17.0
2006.	13.6	19.3

Slika 2. Učenici koji smatraju da su ovisni o cigaretama

Edukacija i programi u školama koji se bave pušenjem i ostalim rizičnim navikama učenika mogu imati ključnu ulogu u oblikovanju navika i ponašanja djece i mladih.

Prema odgovorima na sva pitanja koja se odnose na zdravstveni odgoj u školama, izgleda da je tih aktivnosti bilo više i da su ih učenici kao takve i prepoznali.

Tijekom prošle školske godine gotovo tri četvrtine učenika (72,5%) izjavilo je da je u školi imalo predavanje o opasnostima pušenja (57,4% u 2002. godini) (tablica 2). Više od polovine učenika (58,2%) tijekom prošle školske godine u školi je imala prilike raspravljati o tome zašto mladi njihove dobi puše (45,8% u 2002. godini). U istom je razdoblju 68% učenika ukupno imalo predavanje o učincima pušenja na zdravlje.(47,1% u 2002. godini)

Tablica 2. Sadržaji o pušenju u redovitom školskom programu

Kategorija	Tijekom prošle školske godine koliko je učenika imalo sat na kojem su poučeni o opasnostima pušenja (%)	Tijekom prošle školske godine koliko je učenika imalo sat na kojem se diskutiralo o razlozima zbog kojih osobe njihove dobi puše (%)	Tijekom prošle školske godine koliko je učenika imalo sat na kojem su poučeni o učincima pušenja (%)
2002.	57.4	45.8	47.1
2006.	72.5	58.2	68.0

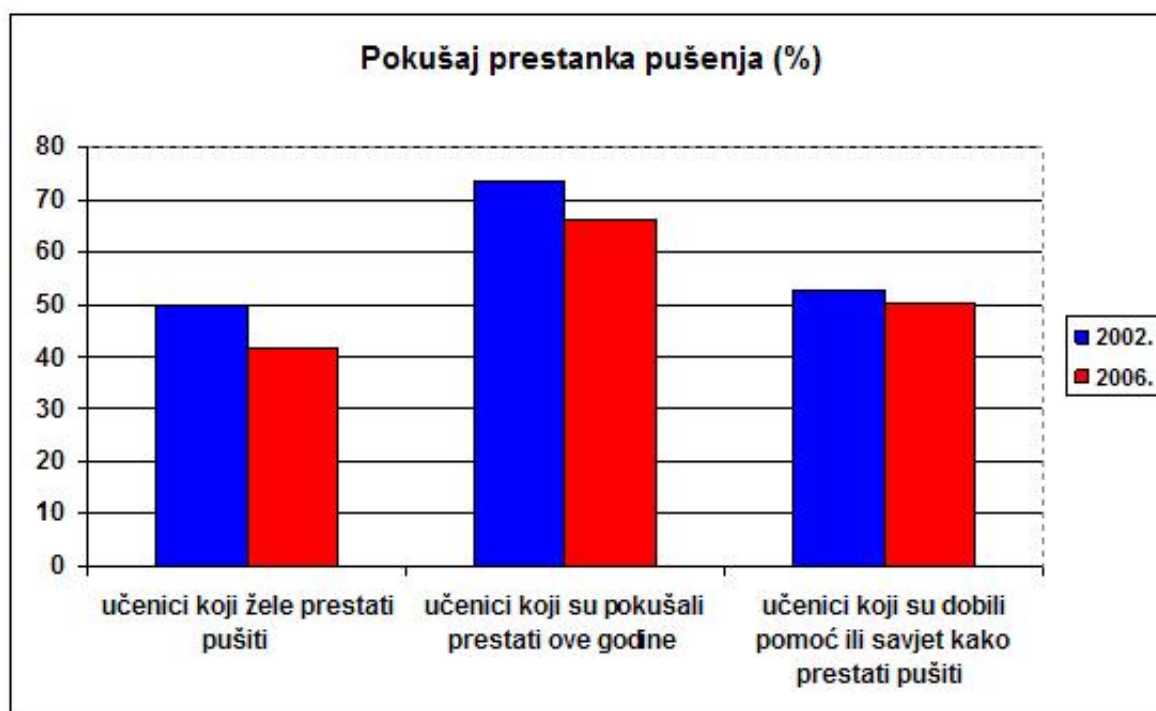
Nesuglasje između proširenosti uporabe cigareta i zdravstveno-odgojnih aktivnosti može biti naizgled paradoksalno. No eksperimentiranje se ne bi smjelo zamjenjivati s navikama i pitanje je koliko će djece i mladih ljudi, ukoliko imaju jasne i pouzdane informacije o štetnosti duhana nakon faze eksperimentiranja pušenje zadržati kao naviku. Iako se stalno naglašava pomicanje početka eksperimentiranja u sve mlađu dob, prema podacima GYTS-a, ta se dob više ne spušta i manje je djece s cigaretama počelo eksperimentirati prije desete godine. Za potpunu procjenu kretanja pušačkih navika u djece i mladih, valjalo bi istražiti mlađu odraslu dob, u kojoj se ponašanje više ne odvija na razini imitacije i eksperimenta već se oblikuje sukladnije ponašanje u odrasloj dobi.

Iako su vrlo mladi, gotovo polovica sadašnjih pušača (41,7%) želi odustati od pušenja (tablica 3, slika 3). Tijekom prošle godine je 66,1% učenika izjavilo da je već pokušalo prestati pušiti. Čak 50,5% je

već potražilo savjet ili pomoć kako lakše prestati pušiti. Isti parametri su za 2002. godinu bili još nepovoljniji - 49,9% učenika je već bilo pokušalo prestati pušiti, 73,5% je pokušalo prestati pušiti u godini istraživanja, a 52,6% je već bilo dobilo pomoć ili savjet kako prestati pušiti. Rezultati mogu ukazivati ili na manje ozbiljnu naviku pušenja u 2006. godini, ali i na manju svijest o prepoznatoj opasnosti i adiktivnom karakteru navike.

Tablica 3. Prestanak pušenja

Kategorija	Sadašnji pušači		
	Učenici koji žele prestati pušiti	Učenici koji su pokušali prestati ove godine	Učenici koji su dobili pomoć ili savjet kako prestati pušiti
2002.	49.9	73.5	52.6
2006.	41.7	66.1	50.5

Slika 3. Pokušaj prestanka pušenja

Izloženost pasivnom pušenju odražava ne samo proširenost navike u društvu (odrasloj, u ovom slučaju roditeljskoj populaciji), već i svijest o pušenju kao društveno neprikladnom načinu ponašanja potpomognutu zakonskim odredbama o ograničavanju uporabe duhanskih proizvoda na javnim mjestima.

Izloženost pasivnom pušenju kod kuće bila je manja no prije 4 godine (92,2% u 2006. godini i 94,2% u 2002. godini). Više od polovine učenika (60,5%) misli da im šteti pasivno pušenje (62,3% u 2002. godini). Restrikcije dovode i do buntovništva, te tako 67,2% učenika misli da pušenje treba zabraniti na javnim mjestima, dok je 2002. godine to isto izjavljivalo 76,8% učenika..

Na povećanje proširenosti pušenja neizravno ukazuje i podatak o procjeni pušenja kod prijatelja. Svaki četvrti učenik (23,8%) procjenjuje da ima većinu prijatelja pušača što je značajan porast u usporedbi sa istraživanjem provedenim 2002. godine kada je to isto procijenilo 13,6% učenika.

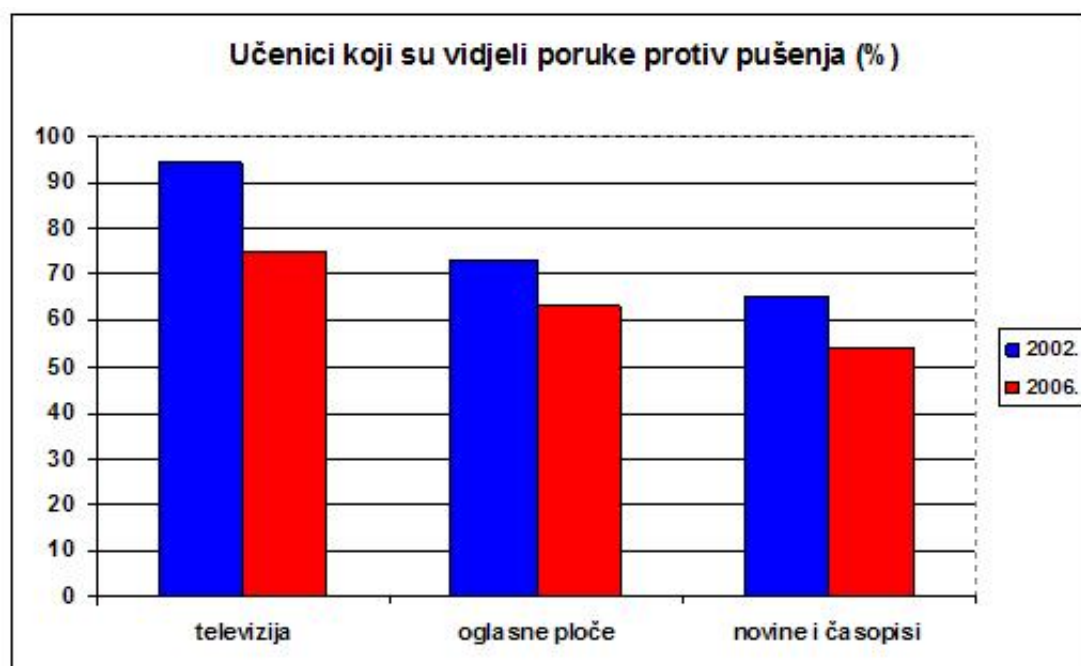
Kampanjski oblik upozoravanja na opasnosti od pušenja jasno je vidljiv iz učeničkih odgovora na pitanja jesu li u sredstvima javnog priopćavanja vidjeli i zapazili upozorenja i poruke o pušenju. Poruke protiv pušenja je 74,8% učenika vidjelo na televiziji (tablica 4A, slika 4), dok je to u 2002. godini izjavilo 94,4% učenika. Na oglasnim pločama je neke od poruka uočilo 63,2% učenika, a u novinama i časopisima 54,3%, za razliku od 73,1% i 65,4% u 2002. godini .

Zanimljivo je da je i manje poruka u prilog pušenju opaženo u 2006. godini nego u 2002. godini.

Šest učenika od deset (64,2%) vidjelo je na televiziji poruke koje se povoljno izražavaju o duhanu. (71,7% u 2002. godini) (tablica 4B, slika 6). To je češće nego na oglasnim pločama (50,6%) i u novinama ili časopisima (53,1%). To možda odražava uopće manju prisutnost pušenja kao teme u medijima.

Tablica 4A. Mediji i oglašavanje pušenja

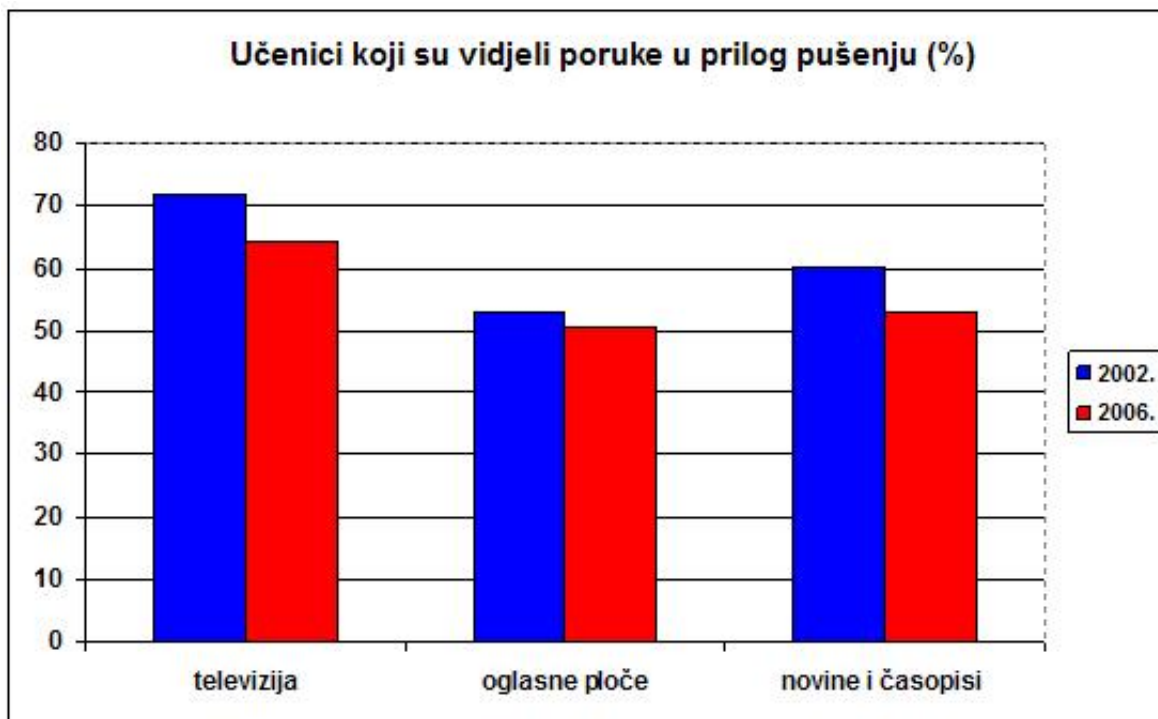
Ukupno	Poruke protiv pušenja vidjelo na televiziji (%)	Medijske poruke protiv pušenja vidjelo na oglasnim pločama (%)	Medijske poruke protiv pušenja vidjelo u novinama ili časopisima (%)
2002.	94.4	73.1	65.4
2006.	74.8	63.2	54.3

Slika 4. Poruke protiv pušenja

Tablica 4B. Mediji i poruke u prilog pušenju

Ukupno	Poruke u prilog duhanu vidjelo na televiziji (%)	Poruke u prilog duhanu vidjelo na oglasnim pločama (%)	Poruke u prilog duhanu vidjelo u novinama ili časopisima (%)
2002.	71.7	53.1	60.1
2006.	64.2	50.6	53.1

Slika 5. Poruke u prilog pušenju

Kako je upitnik sadržavao i pitanja o percepciji pušenja i pušača u okolini djece i mladih, rezultati za 2002. godinu ukazuju da se već u vrlo mladoj dobi neka opažanja i doživljavanja razlikuju dijelom zbog pokušaja samoopravdavanja pušačke navike.

Koliko je pušenje u toj dobi prihvaćeno kao društveno poželjno ponašanje (znak odraslosti, zrelosti, dobre „uklopljenosti“ u grupu itd) odražavaju i stajališta učenika o utjecaju pušenja na odnose s vršnjacima (tablica 5.).

Učenci koji sada puše (i dječaci i djevojčice) procjenjuju u većem postotku nego njihovi vršnjaci koji nikada nisu pušili da dječaci koji puše imaju više prijatelja, da djevojčice koje puše imaju više prijatelja, te da pušenje i dječacima i djevojčicama daje privlačniji izgled. Jednim dijelom je to odraz upravo poželjnosti i prihvatljivosti pušenja kao društvenog ponašanja u toj ranoj i srednjoj adolescentnoj dobi, ali s druge strane i način opravdavanja osobne navike pozitivnom projekcijom u vršnjake s istim ponašanjem.

Gotovo svaki četvrti učenik koji puši (24,8%) ali i svaki peti koji nikada nije bio pušač (17,9%) misle da dječaci koji puše imaju više prijatelja (slika 6).

I dječaci i djevojčice koji su sadašnji pušači misle (više no njihovi vršnjaci koji nikada nisu pušili) da dječaci koji puše imaju više prijatelja – među dječacima je razlika od 14,4% do 20,6%, a među djevojčicama od 20,7% do 30,7%.

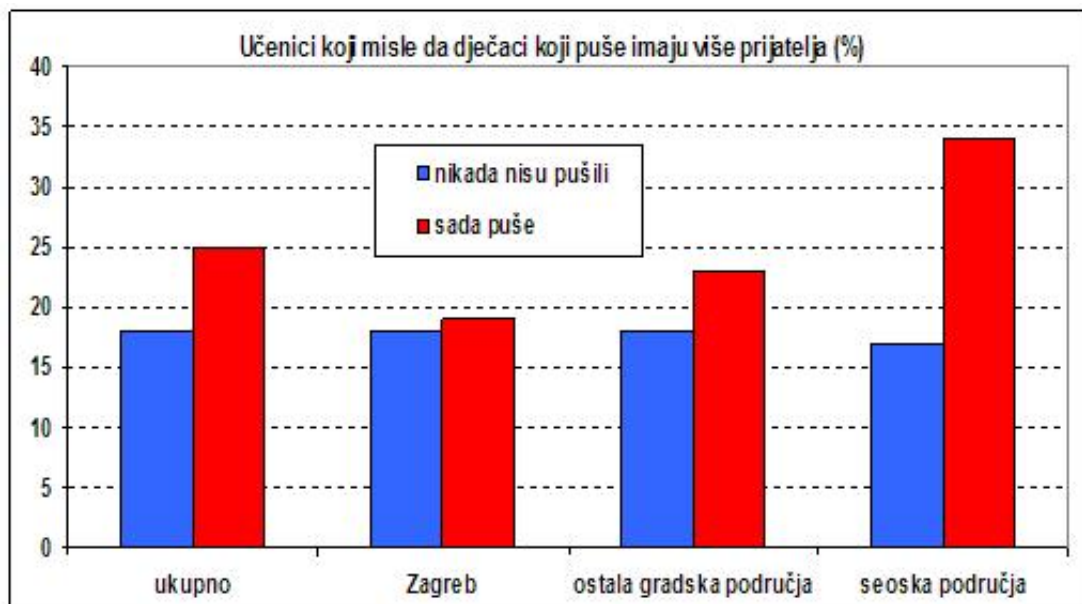
Djevojčice bez obzira na osobnu naviku pušenja procjenjuju da su dječaci koji su pušači popularniji nego što to čine dječaci za dječake. Što se tiče regija, najveće su razlike među skupinama u ruralnoj regiji (17,5% i 33,8%). Gotovo jednako pravilo vrijedi i za djevojčice – više učenika pušača procjenjuje da djevojčice koje puše imaju više prijatelja (20,1% u odnosu na 14,5% onih koji nikada nisu pušili) (slika 7).

Samo 10,7% dječaka nepušača misli da pušenje dječake čini privlačnijima, za razliku od 24,1% onih koji su sada pušači (slika 8). Samo 5,8% djevojčica nepušačica dječake pušače smatra privlačnijima, ali ih 27,7% djevojčica pušačica smatra privlačnima (slika 9). Podjednaka je procjena i za djevojčice-pušačice. Njih atraktivnijima smatra 8,9% dječaka nepušača i 18,8% dječaka pušača, te 6,7% djevojčica nepušačica i 20,3% djevojčica pušačica.

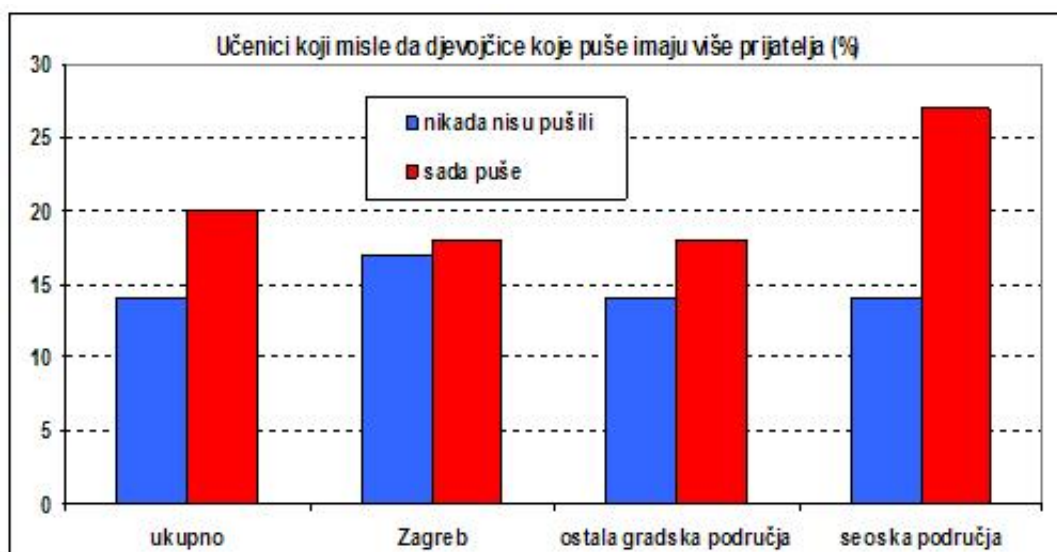
Najveće se razlike u prosudbama registriraju u ruralnim područjima.

Tablica 5. Znanje i stavovi o pušenju, HRVATSKA, GYTS, 2002.

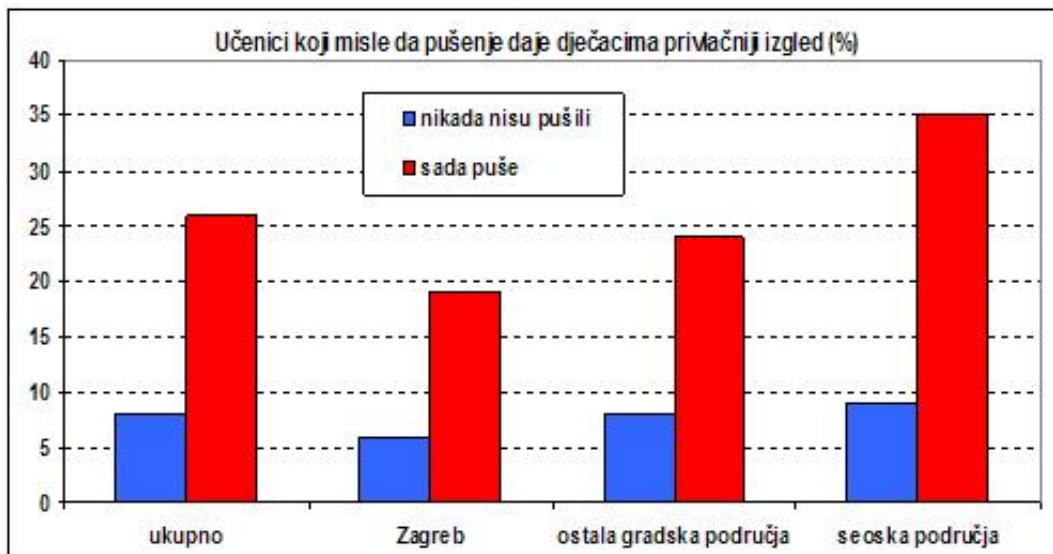
Kategorija	Misle da dječaci koji puše imaju više prijatelja (%)		Misle da djevojčice koje puše imaju više prijatelja (%)		Misle da pušenje daje dječacima privlačniji izgled (%)		Misle da pušenje daje djevojčicama privlačniji izgled (%)	
	Nikada nisu pušili	Sada puše	Nikada nisu pušili	Sada puše	Nikada nisu pušili	Sada puše	Nikada nisu pušili	Sada puše
Ukupno	17.9 (±2.6)	24.8 (±4.9)	14.5 (±2.2)	20.1 (±3.3)	8.1 (±1.8)	25.6 (±3.6)	7.7 (±1.7)	19.4 (±4.2)
Spol								
Dječak	14.4 (±2.8)	20.6 (±6.0)	13.6 (±2.3)	19.1 (±3.5)	10.7 (±2.4)	24.1 (±5.6)	8.9 (±1.9)	18.8 (±4.9)
Djevojčica	20.7 (±2.7)	30.7 (±8.3)	15.1 (±2.9)	21.7 (±5.4)	5.8 (±1.9)	27.7 (±7.0)	6.7 (±2.5)	20.3 (±5.7)
Regija								
Zagreb	18.5 (±5.2)	18.8 (±6.8)	16.9 (±4.5)	17.6 (±8.4)	6.1 (±2.8)	19.4 (±5.5)	6.1 (±2.6)	15.7 (±4.5)
Ostala gradska područja	17.9 (±3.8)	23.2 (±6.7)	14.1 (±3.2)	18.5 (±4.3)	8.1 (±2.8)	24.0 (±4.6)	7.9 (±2.5)	18.9 (±6.4)
Seoska područja	17.5 (±3.4)	33.8 (±9.2)	14.3 (±3.2)	26.6 (±5.6)	9.4 (±2.4)	34.8 (±8.3)	8.4 (±2.4)	23.6 (±4.7)

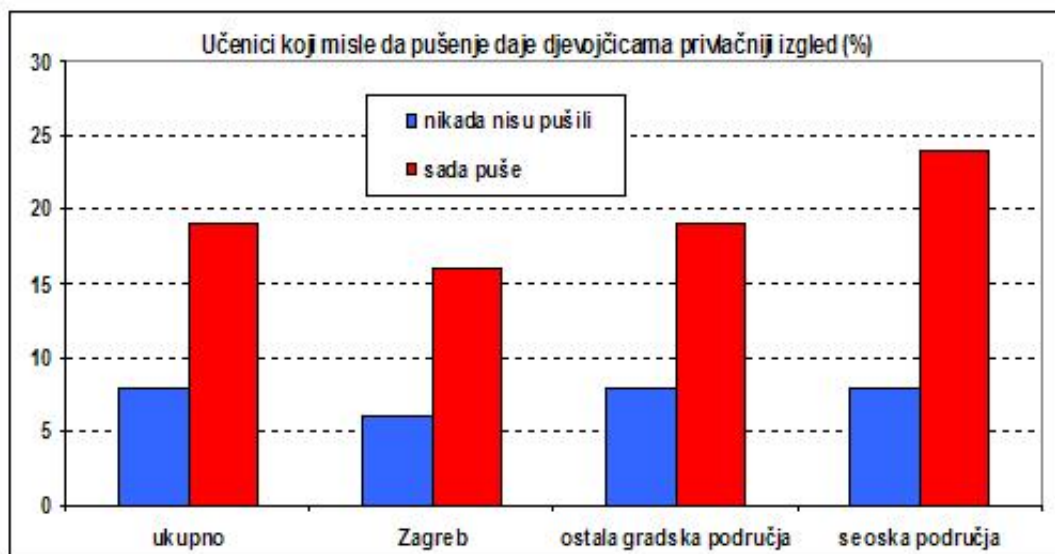
Slika 6. Mišljenje o prijateljima dječaka pušača

Slika 7. Mišljenje o prijateljima djevojčica pušačica

Slika 8. Mišljenje o privlačnosti dječaka pušača

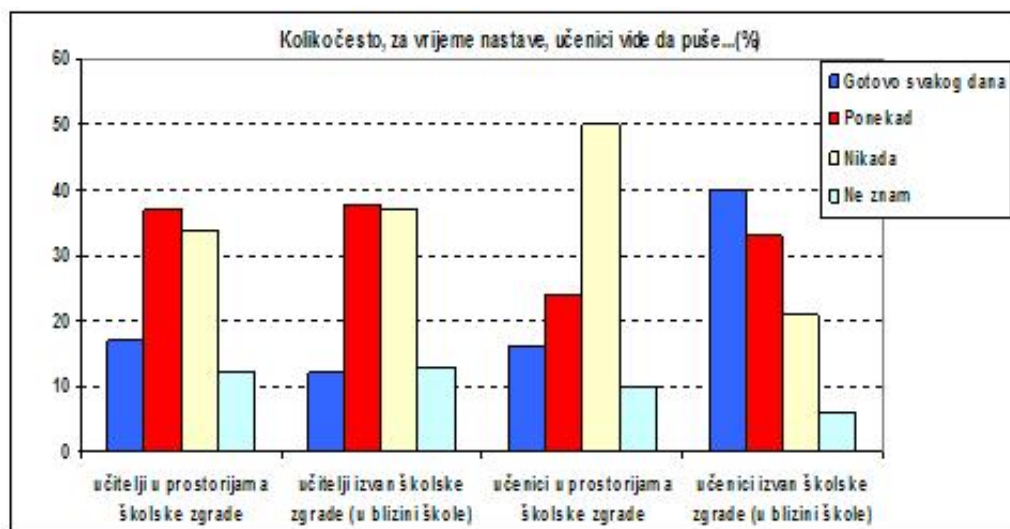
Slika 9. Mišljenje o privlačnosti djevojčica pušačica

Kako je škola mjesto gdje učenici u razdoblju odrastanja provode najveći dio vremena, prisutnost i vidljivost pušenja u školskoj zgradi i njejoj okolini je od vrlo velikog značaja. Tri četvrtine učenika (73%) izjavilo je da viđa svoje suučenike kako puše u okolini škole, a 40% ih viđa kako puše i u školi. No učenici viđaju i profesore kako puše izvan škole (40%), ali i u školi (44%). (tablica 6, slika 10)

Bit će zanimljivo vidjeti jesu li se stavovi o vršnjacima i prihvaćenosti pušenja te o opaženosti pušenja u školi i oko nje promijenili u 2006. godini, nakon primjene zakonskih odredbi o školama kao mjestu odakle je pušenje potpuno proglašeno.

Tablica 6. Prisutnost i vidljivost pušenja u školskoj zgradi i njejoj okolini, HRVATSKA, GYTS, 2002

Kategorija	učitelji u prostorijama školske zgrade	učitelji izvan školske zgrade (u blizini škole)	učenici u prostorijama školske zgrade	učenici izvan školske zgrade (u blizini škole)
Gotovo svakog dana	17	12	16	40
Ponekad	37	38	24	33
Nikada	34	37	50	21
Ne znam	12	13	10	6

Slika 10. Pušenje učenika i učitelja u školi i izvan nje

Usporedba dvaju istraživanja ukazuje na povećanje proširenosti pušenja u mladima u Hrvatskoj, ali i na povećanu skrb društva u vezi sa učenjem i podučavanjem te upozoravanjem na štetnost duhana i pušenja.

Neujednačen pristup medija pušenju pokazuje općenito slabija percepcija poruka u vezi s pušenjem u godini kada nije bilo nikakve organizirane kampanje.

Da je jedan od važnih motiva za početak eksperimentiranja i želja za dopadanjem ili popularnošću među vršnjacima, pokazuje različita percepcija privlačnosti vršnjaka koji puše od strane učenika pušača i nepušača.

Primjena zakonskih propisa, utjecaj medija te izloženost pasivnom pušenju bitni su elementi za donošenje kasnijih odluka u vezi s pušenjem, a odgovornost za to snosi čitava zajednica.

Literatura:

Ćorić T, Hrabak-Žerjavić V, Kuzman M, Mayer D, Svjetsko istraživanje o uporabi duhana u mladima – Zagreb, Global Youth Tobacco Survey (GYTS) : Hrvatski zavod za javno zdravstvo 2006.
http://www.cdc.gov/tobacco/Global/GYTS/factsheets/euro/2002/croatia_factsheet.htm

Kontakt:

Prim.dr.sc. Marina Kuzman, dr.med.
 Pomoćnica ravnatelja i Voditeljica Službe za školsku medicinu i prevenciju ovisnosti
 Hrvatski zavod za javno zdravstvo

E-mail: marina.kuzman@hzjz.hr